

dől, ha a hajó elsüllyed, a roncsok alatt egy rettenhetetlent találnak. A *Feltámadás szomorúsága* ennek a rettenthetetlenségnek az elégiáját énekli.

Nagy út ez, amelynek nem látjuk a végét. *A Minden-titkok versei* szüntelenül felfedező útra készít fel bennünket. Arra az útra, amely befelé irányul és arra biztat, hogy lássuk magunkat, a saját nyugtalanságunkat, az Istentől megszabadított kapzsiságunkat. A forradalmi Erősz szólal meg e versekben, a küzdés kiskátéját kapjuk meg a könyvben. Ebből megtanulhatjuk: csak a teljes alámerülés tételezi a felmerülést, csak az Én túlragyogásában ismerjük fel a meglevőt. A legnagyobb felismerés: a titok bennünk van, megnyílt tehát a reménység arra, hogy odakinn is legyen. Mert így még reménykedhetünk abban, hogy odakinn is felfedezünk valamit, ami nélkül nem lehet élni. A titkok világitanak az adottak zűrzavarában, és éppen ezért a titok-filozófiának ez lenne a mélyértelmű jelentése:

Örök, ősi Idő
Hajtotta ki [csillagomat] a Térbe
Az Okokat keresi ott:
Az Isten sem kerülhet
Utána sem elébe

(Az egyenes csillag)

A HALÁL KÖNYVE

BORDÁS GYÖZŐ

Ady Endre: *A menekülő Élet*, Nyugat, Budapest, 1912

A kezünkben levő Ady-kötet, *A menekülő Élet* jobb megértéséhez két tényt kell megállapítanunk. Az egyik, hogy még nincs oly messze az az idő, amikor a dekadencia irodalmi világjelenség volt, a másik pedig, hogy századunknak eddig eltelt tucatnyi évében elsősorban és legfőképpen a költészet gazdagodott új formával és tartalommal egyaránt.

Nem hisszük, hogy e kötet tárgyalásakor összefüggéseket kell keresnünk Ady és mondjuk Baudelaire között, hiszen akkor megrekednénk annál a megállapításnál, miszerint Baudelaire egy korszak végén érezte magát, ezzel szemben Ady *A Minden-titkok versei* után *A menekülő Életben* is saját létének véges voltát hangsúlyozza, sokkal erősebben, mint azt régebben tette. A rokon vonás a múlt századi francia és Ady költészete között a költői magatartásformában keresendő. Az akkori költők fáradtnak, betegnek tüntették föl magukat, és fáradtabb hangon szól hozzánk ezúttal Ady Endre is. Ezt az Adytól még eléggé meg nem szokott hangot azonban nem követte újabb forma is. Költészetében továbbra is megvannak azok a modernnek nevezett megoldások, amelyekben kiapadhatatlannak tartjuk.

Kötetét vizsgálva tehát abból kell kiindulnunk, hogy *A menekülő Élet* ismételtten bizonyítja, miszerint Ady költészete éppúgy táplálkozik századunk új érzéseiből, mint a múlt századi költészetből. Ez a régebben indulataiban gátlástalan költészet most bizonyos racionalitással fordul az értelem, az érzelem és az igazság felé. Ady a költeménytől mindig ezt a három elemet kérte számon, ezek verseinek tartópillérei. Voltak és maradtak is. A különbség csupán annyi, hogy érzésünk szerint a költő ebben a kötetben nem annyira agresszív, hangja nem annyira érces, mint néhány évvel ezelőtt. Mennyire van mindez összefüggésben azzal, amit a *Szeretném, ha szeretnének* kötetzáró versében mondott, még aligha mérhető fel, s aligha állapítható meg teljes bizonyossággal.

Csókolj szájon, szép húgom: Este.
Némíts el és hordd szét a hírt.
Hogy bátyád, a hangos szavú,
Dalait daccal befejezte.

(*Most pedig elnémulunk*)

Ha hinni lehet ezeknek a soroknak — Ady mindig halálosan komolyan mondd mindent — s azoknak is, amelyeket a Kocsi-út az éjszakában című versében vannak, akkor az Ady költészetében beállt fordulópontonról kell beszélnünk. Annál inkább, mert *A menekülő Életből* már nem a prófétikus erejű költő szól hozzánk, s nem az új igényt hirdető hangja száll felénk oly erőteljesen. Ady romantikus színei kissé megkopnak, gondjai is mintha személyesebbek lennének, s mintha az eddigiektől eltérően hangsúlyozna a

színek rendjében. Számos példával bizonyíthatnánk, miként váltja föl itt az Életet a Halál, az Egészet a Rész, a Mindent a Semmi.

Nem véletlenül írtuk a címbe, hogy a kötet, amelyről szólunk, a halál könyve. *A menekülő Élet* verseit éppen a halál fogja össze, teszi egybetartozóvá őket. Itt a halál a költői érzelmek mozgatója, a költői világot a „menekülő Élet” látványa hatja át. Nem kell ezen megdöbbenünk, hiszen egészen természetes, hogy aki olyan lázasan kutatja (kutatta) az életet, mint Ady, annak a halállal is szembe kell néznie. Különösen annak kellett találkoznia az élet utolsó állomásával, aki mindig a holnapot, a jövőt fürkészte.

A halál-motívum persze nem új jelenség Ady költészetében. Emlékezzünk csak vissza, Ady már a *Vér és Arany* című kötetében a „halál rokonaként” mutatkozik be, s ugyanebben a kötetében vár „sok szépet a Haláltól”. Az élet ellenpontjaként a halál tehát ott van már az induláskor is. Más kérdés, hogy a néhány évvel ezelőtti és a mai halál-motívum között minőségi a különbség. Amíg régebbi kötetekben hol szeretőnek, hol jó barátoknak nevezi a halált, addig itt már-már szembe is néz vele. Van ugyan még itt is dacolás, némi kihívás („Lássuk, vajjon én-e vagy a Végzet, Melyikünk a különb legény?”), de el-elkomorodik már a költő hangja, s mind többször találkozunk ilyen sorokkal:

Olykor még forr a gőgünk:
Ejh, mindegy: Élet vagy Halál,
De éjjel félünk, bögünk.

(Elszállnak a lepkék)

vagy:

Csók, pénz, hit, bűn nem várok rátok,
De nem várok már magamra sem.

(A szűz Pilátus)

Korántsem állíthatjuk, hogy Adynak szándékában volna megbékélni a halállal, de éppen a fent idézett versnek már olyan sorai is vannak, amelyek Vörösmarty megbékéltségére, a csendes rezignációra emlékeztetően szólalnak meg:

Minden úgy csitul, múlik, szürkül,
Mint amit rőt mező védelmez:
Ma már a Halál sem félelmes
S szégyenlem, ha föl-fölijjedek.

Miért időzünk ennyit a halál-motívumnál? Mert úgy érezzük, hogy eddig sohasem domborította ki ennyire ezt a motívumot, sohasem hatalmasodtak el ennyire költészetében. Most pedig innen indul s ide tér vissza, a halál fogja össze mindazt, amit közölni kíván. Akkor is jelen van, amikor a költő másról beszél, és sokszor csak a képek és hasonlatok fölbontásával juthatunk el hozzá. Figyeljük csak meg a kötetnyitó, egyébként minden bizonnyal a legerősebb vers e három sorát:

Aki él, az mind, mind örüljön,
Mert az Élet mindenkinek
Kivételes szent örömmül jön.

(Köszönet az életért)

A halálról szól akkor is, amikor az életet dicsőíti, s a halál képzetét kelti a „távoli szekerek” érkezésének refrénszerű ismétléseivel vagy az „eljátszott öregség” hangoztatásával. Ezekben a versekben a halál már inkább a félelemmel és szorongással rokon, de ugyanúgy szó van az elveszettség és fuldoklás látomásáról is.

Eddigi kötetéhez hasonlóan Ady ezúttal is zárt ciklusokba sorolja verseit. A lélek problémái foglalkoztatják A szűz Pilátusban, a szerelem nélküli szerelem az Asszony és temetőben és a Szomorú ódák valakihez címűben, az Isten-versek sorát bővíti az Istenhez hanyatló árnyék, a Magyarság-versekét pedig a Szép magyar sors. Mindezekben a ciklusokban a „széttöredezett világ” élményének egyfajta újbóli megfogalmazásával találkozunk. Mintegy beteljesüléseként a jóslatnak. Mert a „minden széttörött” tudata készíti Adyt, nem az egyfajta rekapitulálásra, hiszen visszanézni, emlékezni ő nem szeret, hanem arra, hogy új életérzésének adjon hangot. Megfáradt volna? Akinek akkora harcot kellett vívnia, mint neki, könnyen elfáradhat. Már *A Minden-titkok verseiből* is hiányzott az a titáni bátorság, gőg és harci kedv, az annyira jellegzetes metaforikus kincsek egy részét is elhagyja, de ettől függetlenül hangja továbbra is egyéni, sajátos, adys.

Már *Az Illés szekerén* című kötet megjelenésekor figyelmeztetett a kritika arra, hogy a halállal való találkozása szüli a költő Isten-verseit. „Szeret kibékülni az ember, Mikor halni készül” — írta Ady említett kötetében, s ezt a gondolatot kell idéznünk *A menekülő Élet* Isten-versei kapcsán is, de kiegészítve azzal, hogy most már az egyedüllét is sodorja isten felé. „Ne vess el engemet

az én vénségemnek idején, mikor elfogy az én erőm, ne hagyj el engemet...” — idézi Ady a Zsoltárok könyvét, saját társtalanságát siratva. Mintha büntudat nyomná lelkét, hiszen a „Tekints meg engem, tekints meg, Uram”-jellegű fohász nemcsak egy versében mutatható ki. Utaltunk már költőnk menekülési szándékára, s nyilván éppen ezért — az istenhez való mind gyakrabban menekvése — szüli az ilyen sorokat.

Nemcsak az istennel beszélget *A menekülő Élet* magányosságában. Előveszi szerelmét is, önmagát is, a fiú bölcsője fölé hajolva mesét mond.

Kissé banalizálnánk, ha ezeket a nem jellegzetesen Ady-verseket elemezni igyekeznénk, nem mintha azok koordináta-rendszere nem lenne megrajzolható, de ezek a versek nyilván kisebb jelentőségűek, mint a régebbiek. Adytól megszoktuk, hogy verseiben ő maga vált típussá, aki a motívumok segítségével analizált és szintetizált. E kötet motívumszegényedése révén ez a készség nem annyira kifejezett, s kötetében éppen azt lehet hiányolni, hogy a világot most kissé egy oldalról figyeli. Miért említjük a motívumszegényedést? Ady velük állít és tagad, hasonlít és viszonyít, hiszen alegorizáló és szintetizáló jellegűek. Viszont mindezt régi fényében talán csak néhány, a magyarság-ciklusba tartozó versain észlelhetjük. A Vitéz Mihály ébresztése vagy a Levél-féle Móricz Zsigmondhoz címűt látjuk erőteljesebbnek. Nehéz lenne eldönteni, milyen világszemlélet mozgatja e verseket, mert megállapították már, hogy Adyban sokszor egyszerre többféle világszemlélet szólal meg. Talán nem is a világszemlélet kérdése az elsődleges, hanem a költőnek a nemzethez való viszonya. Nem függetleníti magát, éppen ellenkezőleg, már jó ideje szinte teljesen azonosul vele. Nemcsak nemzetével, hanem általában a kis népek sorsával, amikor ezt írja:

Valami nagy-nagy Sors, Ok, Cél van itt,
Valami nagy-nagy, űs tanulás,
Amely kis népeket tanít.

(*Szép magyar sors*)

Ha úgy vesszük, hogy Ady kötetei a folytatódó motívumok láncolatai, akkor azzal a megállapítással kell zárunk legújabb kötetével kapcsolatos vizsgálódásunkat, hogy a halál motívumára összpontosított, ebben a körben adott újat, mutatta meg ismét költői arcát. Úgy érezzük, mintha Ady életérzése bizonyos rokonságot

mutatna a múlt századi európai költőkével, de ugyanakkor továbbra is az irodalmi robbantások előhírnöke. Hiszen Ady 1906-ban már új hangon szólal meg, s csak két évvel később lép színre Ezra Pound, a jövőbelátók manifesztumát is csak alig két éve tették közzé, s ugyanennyi ideje foglalkoztatja az irodalmi közvéleményt az új német mozgalom, az expresszionizmus. Az irodalomtörténet egyszer valószínűleg ki fogja mondani, hogy a huszadik század sok újat hozó költészete mégiscsak Adyval kezdődött.

EMBER, AKI VISSZANÉZ — ÉS ELŐRE LÁT

BOSNYÁK ISTVÁN

Ady Endre: *A magunk szerelme*. Nyugat, Budapest, 1913

„S az Élet és Utálat oly maró,
Hogy patinás piszkotokat lebírja.

— — — — —
S e sorokat, jaj, magyar siralom,
Anno 1913 írja.”

(1) REKAPITULÁCIÓK

Ady Endre legújabb kötete megint egyszer a megtett utat összegezi, s ugyanakkor új távlatokat is nyit az öntörvényű élet és öntörvényű mű várható menetirányába.

S mint eddig is valamennyi verseskönyve, ez a kilencedik is már jó előre tömören meghatározza öntartalmát — a kötetnyitó prólógusban.

A hat évvel ezelőtt megjelent *Új versek* már jelezte, az azóta sorjázó verseskönyvek rendre megerősítették, e mostani kötetnyitója pedig immár a rekapitulálás igényével sugallja az olvasónak: Ady Endre a mi századunk Petőfije. Ember, akit eddigi verseskönyvei tanúságaként kisezer, legkülönfélébb életélmény is elemi lírikus-izgalomba tud sodorni ugyan — közöttük, mint e prólógus is találóan kiemeli, talán a Pénz- és a Szépség-szomj volt eddig a legerőteljesebb —, ám az egész embert, a maga *teljes* hatalmával